

A névváltoztatás kapcsán megtudhatjuk, hogy mely neveket változtattak másikra, általában magyar névre. A szerzőnek meg volt kötve a keze, mert csak a „Századunk névváltoztatásai” című könyvet használhatta, de ez csupán az 1893 előtti névváltoztatásokat közölte. Sajnálattal jegyezte meg, hogy a 20. századi névváltoztatásokra csak szórványos adatok álltak rendelkezésére. Néhány esetben természetesen igen ügyesen valószínűsítette, hogy az illető név névváltoztatás eredménye, azaz mesterségesen jött létre, például *Budaházi*, *Havasi*, *Rózsavölgyi* stb. Ám ide vehetjük a *Koltói* vagy a *Rozsnyói* névvariánsokat is, melyek a nyelvtörténetileg helyes *Koltai*, illetve *Rozsnyai* nevek helyett állnak.

3. A kötet bibliográfiája két részből áll: 1. Családnévi és keresztnévi szótárak, lexikonok. Bőséges anyagot tartalmaz, így nem véletlen, hogy a szerző több oldalról is meg tudja közelíteni a valós névadási indítékokat. 2. Források a családnevek magyarázatának és elterjedésének vizsgálatához: ez a rész aligha kíván kommentárt. Bár nekem az az érzésem, hogy HAJDÚ MIHÁLY ennél jóval több tanulmányt is felhasznált vizsgálódásakor.

A könyv végén „Függelék” is található. Itt felsorolásszerűen, alfabetikusan a névadás indítéka szerint következnek előbb a magyar, majd a más nyelvi nevek, sőt a két vagy több nyelvből egyaránt levezethető nevek is. Majd „A családnevek gyakoriság szerint” című részt tekinthetjük át (bár a bevezetőben a szerző már foglalkozott velük), végül a kötetet a „Névmutató” zárja. A gyakorisági lista szerint a Magyar Köztársaságban 2007-ben az alábbi tíz név volt a leggyakoribb: *Nagy*, *Kovács*, *Tóth*, *Szabó*, *Horváth*, *Kiss*, *Varga*, *Molnár*, *Németh*, *Balogh*. A történelmi Bereg megyében a következő a sorrend: *Tóth*, *Kovács*, *Nagy*, *Szabó*, *Orosz*, *Molnár*, *Kiss*, *Papp*, *Balogh*, *Horváth*. Azaz 8-8 név egyezik. Nézzünk azért eltéréseket is! Az enciklopédiában a *Sütő* közepesen szerepel, a *Kósa* valamivel gyakoribb, a *Popovics* ritkább, míg Beregben a gyakori nevek közé tartoznak. Vagy: az itt nem szereplő *Baraté*, *Barkaszi*, *Ködöböcz* nevek egész Beregben gyakoriak.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy kiváló tudású szerző gondos alapossgal megszerkesztett, nagyszerű munkáját tarthatjuk a kezünkben. Hajdú Mihály joggal mondhatja el: „Exegi monumentum aere perennius.” A kötetet csak ajánlani tudjuk mindazoknak, akiket a családnévkutatás érdekel.

MIZSER LAJOS

RÉGI MAGYAR CSALÁDNEVEK NÉVVÉGMUTATÓ SZÓTÁRA XIV–XVII. SZÁZAD¹

Szerkesztette: FARKAS TAMÁS – F. LÁNCZ ÉVA ANNA
ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet –
Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2009. 192 lap

1. A Névtani Értesítő előző, 31. számában (255–7) épp az ismertető szótár szerkesztője írt recenziót egy hasonló típusú szótárról, mégpedig HAJDÚ MIHÁLYNAK az 1913. évi helységnévtárhoz készített a tergojáról. Most pedig a magyar tulajdonnevek

¹ A szótár interneten is elérhető a következő oldalon: <http://mek.oszk.hu/08900/08923/08923.pdf>.

kutatói örömmel nyugtázzhatják, hogy FARKAS TAMÁS és F. LÁNCZ ÉVA ANNA kiadványával egy újabb tulajdonnévfajtnak, a családneveknek ugyanilyen típusú szótárával gazdagodott szakirodalmunk. Segítségével könnyebben, gyorsabban tájékozódhatunk a magyar családnevek körében, bizonyos rendszerkapcsolatokat kevesebb erőfeszítéssel tárhatunk fel, illetőleg vehetünk észre.

A kötet szerkezetileg három fő egységből áll: a bevezetőből, a szótári részből és a névanyag motivációk szerinti jegyzékéből.

2. A bevezetőben (7–18) a kiadvány szerkesztői tájékoztatnak a szerkesztéssel, az alapul szolgáló szótárnak és elkészült a tergójának a viszonyával kapcsolatos kérdésekről és a felhasználás lehetőségeiről (magyar, majd angol nyelven). Kiindulásként az a tergo szótárak főbb jellemzőinek a felidézése után áttekintik az előzményeknek számító magyar névvégmutató szótárakat, majd a családnévanyag efféle feldolgozásának hiányával indokolják ennek szükségességét és KÁZMÉR MIKLÓS „Régi magyar családnevek szótára” (Budapest, 1993) című művének a választását. Ez az alapul szolgáló névtár egyébként a történeti magyar (magyar nyelvi eredetű, természetes keletkezésű) családnevek állományát tartalmazza; összesen 10 466 önálló és 3635 utaló címszóként álló családnevet, illetőleg névváriánst.

A szerkesztőknek szembesülniük kellett a CsnSz. egyes motivációs minősítéseinek a bizonytalan voltával. Szerintük „ezen a téren [...] bizonyos hiányosságokkal, vitatható megoldásokkal és esetleges tévedésekkel, még inkább pedig egyenetlenségekkel, következetlenségekkel (hasonló típusú nevek motivációs rendszerének eltérő értelmezése, ill. leírása) is számolnunk kell. Ezeket felülbírálni, a motivációkat újraértelmezni azonban nem kívántuk, csak az egyes névcikkekben változatos módon megadott információkat igyekeztünk egységes rendszerbe foglalva értelmezni és a név mellett kódolt formában feltüntetni” (8).

Mivel az alapul szolgáló CsnSz. nem közli a névadás feltett motivációinak részletező tipológiáját, ezért az a tergo szótár szerkesztői az alaplíni minősítéseiből kialakítottak egy mértéktartóan tagolt tipológiát, amely elsődlegesen néhány világosan elkülöníthető fő kategóriát, másodlagosan pedig ezeken belüli alcsoportokat tartalmaz. Az egyes motivációkat kódolták: a főbb kategóriákat arab számjegyekkel, az alcsoportokat pedig latin kisbetűkkel. Az alaplíni egy-egy névcikkben számításba vett többféle motivációt külön-külön feltüntették.

A névvégmutató szótár szerkesztői motivációs tipológiájukban elkülönítették a megnevezettel kapcsolatban egyetlen szemantikai jegyre utaló (egyrészes) típusokat, a két szemantikai jegyet tükröző kétrészeseket és az ismeretlen motivációjúakat. E motivációs kategóriákat számszerűsítették is, kiszámították arányaikat a teljes névanyagban (az első és minden motiváció szerint egyaránt). Összesítéseik szerint a 10 466 önálló címszóként szereplő régi családnévünknek közel a fele a névviselő valamely (birtok-, lakó- vagy származási) helyére utal. E kategóriának még a felét sem éri el, az összesnek viszont kevéssel több mint ötödét teszi ki a megnevezettnek bizonyos személyekkel való, származási kapcsolatára vonatkozó csoportja. E két fő típus a teljes családnévállománynak majdnem a 70%-át alkotja. A harmadik legtöbb tagot számláló fő kategória a társadalmi szerepre, helyzetre utaló családneveké, amelyek az összesnek valamivel több mint 15%-át adják. Megközelítőleg minden tizedik családnév a névviselő egyéni tulajdonságán alapul. Igen csekély szerep jutott a néppel, nemzetiséggel, népcsoporttal és az eseménnyel való

kapcsolatra utalás motivációjának: az előbbi mintegy fél, az utóbbi pedig 0,3%-ot tesz ki az összesen belül. A névvisezők két sajátosságát jelző összetett családnevek aránya mintegy 1,3%. KÁZMÉR MIKLÓS nyomán ismeretlen motivációjú valamivel több mint másfél százalék.

A szerkesztők kiemelik a névvégmutató szótár felhasználási lehetőségeit. A személynévkutatásban a névstruktúra, a névelemek, a névképzés vagy egyes tótani jellemzők tipológiai szempontú, módszeres vagy eseti vizsgálatában nyújthat segítséget. Kódolásával más családnévállományok tipológiai áttekintését, elemzését könnyítheti meg. A szótár mindezek mellett segédeszközüül szolgálhat korai keresztnéveink, beceneveink állományának, változatainak, a becézés nyelvi eszközeinek és formáinak a kutatásában; ugyanígy a családnévalkotásban felhasznált helynevek, helynévtípusok tanulmányozásában.

3. A kötet második szerkezeti része, a névvégmutató szótár a névanyagot a tergo rendszerben, két hasámban, a címszókat félkövérrel kiemelve adja közre. Az önálló címszók után (számmal, illetőleg szám-betű kombinációval) a feltett motivációk kódja szerepel, majd pedig zárójelben az első előfordulás évszáma. Az utaló címszókat csupán az utalt címszók követik dőlt betűvel. A név- és betűkódok feloldását a bevezetőben közölt motivációs tipológia tartalmazza.

A szótár lapjainak a tanulmányozása közben a régi magyar családnévállomány többféle jellemzője is feltűnik az érdeklődő olvasónak. A kiemelt konkrétumok közül e helyen csupán néhányat említhet meg az ismertető. A betűrend nyomán azonnal kiviláglik például a név végi mássalhangzók és magánhangzók, pontosabban az ezekre végződő nevek aránya. Minden számítás nélkül, csak az oldalszámokat tekintve, a magánhangzóra végződők több mint kétszer annyi oldalt töltenek ki, mint a mássalhangzóval záródók összesen. Úgy tűnik, az *-i* végűek jóval több tagot számlálnak, mint az összes többi hangra végződők együttesen. A magánhangzók közül közel ezres nagyságrendűnek számíthatnak még az *-a* és az *-ó* végűek, ezeknek közel a felét teszik ki az *-e* és az *-ő* végűek. Elenyésző az *-u/-ú* (58) és az *-ü/-ű* (45) végűek száma. A végső magánhangzókat alaposabban megnézve (az utaló címszóként álló változatokat külön számítva) azonban az is kiderül, hogy rövid *-o-ra*, *-ö-re* egyáltalán nem végződik régi családnevünk, hosszú *-á-ra* is csupán egynek a változata, az *Olá*; rövid *-ü-re* három: a *Becsü* és a *Gözü ~ Güzü*. Rövid *-u-ra* nyolc: *Hajdu, Falu, Gyalu, Samu, Kapu, Lapu, Szapu, Daru*; hosszú *-é-re* pedig 21: *Góbé, Barbé, Kordé, Ollé ~ Orlé, Dáné, Bóné, Noé, Paré, Csóré, Góré, Kóré, Móre, Kopré, Essé, Máté, Nagymáté, Kismáté, Íveté, Izé, Nemzé*. A több ezer, *-i/-í* végűek közé sorolt családnévanyagban *-i-re* végződőt nem fedeztem fel az áttekintés közben.

A végső mássalhangzókat nézve: az *-s* végűek messze megelőznek minden más mássalhangzós végű nevet, az *-a* és *-ó* végűekhez hasonló mennyiséget tesznek ki. Második helyen az *-r* végűek állnak, ezek az *-e* végűekéhez, a harmadik legtöbb tagot őrző csoport, a *-k* és az *-n* végűek pedig az *-ő-re* végződők számához közelítenek. A régi családneveink végén legritkábban felhasznált mássalhangzóink a *-v* (3: *Csév, Héví, Réví*) és az *-f* (6: *Cséf, József, Zsuff, Gróf, Kristóf, Csúf*). Megemlítem még, hogy igen ritkának számítanak a *-h-ra* (16), a *-zs-re* (19), a *-j-re* (20), a *-b-re* (25), a *-gy-re* (25), az *-m-re* (28), a *-p-re* (34) és a *-z-re* (38) végződők. 100-nál kevesebb tagból áll a *-c*, az *-ly* és az *-sz* végűek csoportja.

Amint a „Bevezető”-ből kiderült, a szerkesztők igyekeztek követni és visszaadni a CsnSz. szemléletét. Ennek egyik következménye például, hogy a *-fi ~ -fia, -fű* végű nevek

egyetlen motivációt örököknek minősülnek, egyrészeseknek számítanak (2a, apára utalók). Pedig az efféle nevek a névelőzmények alkotásának pillanatában, a nevek keletkezésekor *Pál fia* típusú szerkezetet alkottak, és valamiféle ’fiúgyermek, akinek Pál (nevű) az apja’ jelentéssel írhatók le, vagyis S + F szerkezetűeknek tekinthetők. Egyébként az újabb szakirodalmakban így is vélekednek a típusról (vö. HAJDÚ MIHÁLY: Családnevek enciklopédiája. Bp., 2010: 11, 193, 364; TNyt. 2/1: 276; stb.). Jellemző még, hogy a 39 *-fia* utótagú, önálló címszóként álló név között 14 olyan (többnyire egyszeri felbukkanású) található, amelyeknek a tövéből nem alkottak *-fi* utótagú nevet. Van tehát *Andafia, Bajafia, Barafia, Kosztafia, Arnoldfia, Krizsánfia* stb., de nincs *Andafi, Bajafi, Barafi, Kosztafi, Arnoldfi, Krizsánfi* stb.

További vizsgálatra lennének érdemesek például a *-falu* utótagú településnevekből *-i* képzővel keletkezett családnevek is. Az ide sorolhatók csoportjában a legelterjedtebbnek a *-falvi* végűek látszanak: a CsnSz. 118 ilyen névegyedet őriz; a *-falusi*-k 59, a *-falui*-k pedig 8 tagból állnak. Némileg meglepő, hogy a *-fali* végűek (18) egytől egyig csak a *-falvi* eleműek változataiként jelennek meg. Alaposabb vizsgálatot igényelne a 15 *-fai* végű családnév, bár valószínűleg jó részük szintén ide számítható.

A kiadvány harmadik, „A névanyag motivációk szerinti jegyzéke” című fő része kiálónan kiegészíti a családneveket sajátos módon közlétező anyagot. Ebben a részben az olvasó a motivációk fő- és alkategóriái szerint összegyűjtve, a nevek kezdőbetűinek rendjében találhatja meg a különböző névtípusok egyedeit, illetőleg összességét.

4. Sorolhatnám még hosszan azokat a megfigyeléseket, szempontokat, vizsgálati lehetőségeket stb., amelyek az itt ismertetett kiadvány tanulmányozása közben és után a különböző irányultságú kutatók (nyelvészek, névtanosok, történészek stb.) gondolataiban felszínre kerülnek; ehelyett azonban csak annyit jegyzek meg: mindezek miatt bizony remélhetjük, hogy a bemutatott névvégmutató szótár a közeljövőben – a CsnSz.-ral együtt használva – újabb kutatások fontos, hasznos forrásául és segédeszközéül szolgál majd.

BÍRÓ FERENC

A CSALÁDNÉV-VÁLTOZTATÁSOK TÖRTÉNETEI IDŐBEN, TÉRBE, TÁRSADALOMBAN

Szerkesztette: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN

Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2009. 412 lap

1. A magyarországi családnév-változtatás olyan fontos fejezete a magyar történelemnek, amely sokáig nem kapott kellő figyelmet az érintkező tudományterületek kutatói részéről. Korábban is készültek egy-egy rész kérdést érintő tanulmányok e témában, de az átfogó jellegű feldolgozást KARÁDY VIKTOR és KOZMA ISTVÁN társadalom-, politika- és ideológiatörténeti szemléletű monográfiájáig (Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig.